

VLADIMIR PROPP

MO‘JIZAVIY TUG‘ILISH MOTIVI

(Davomi)

j) ovqat qoldiqlardan tug‘ilish

Bir jihatdan, yuqorida qisqacha eslatib o‘tilgan yana bir mo‘jizaviy tug‘ilish shakli – ya’ni o‘likning yutilgan bir bo‘lagidan tug‘ilish qo‘shimcha material sifatida bizga yordam beradi. Bu tug‘ilish shakli bizga real hayotdagi voqelikning qanday qilib ertak ko‘rinishiga o‘tayotganini ko‘rsatadi. Motivning ushbu shakli asosida chiqarilgan xulosalar qahramonning o‘choqdan tug‘ilishi holatiga ham tatbiq qilinishi mumkin.

Murdaning bir bo‘lagini yutish orqali uni hayotga qaytarish masalasi, odatda, kannibalizm (odamxo‘rlilik) masalasi bilan chambarchas bog‘liq. Shu bilan birga, bu holat muqaddas tanani iste’mol qilish tushunchasi bilan ham aloqador. Biroq bu yerdan turib biz bu murakkab masalalar va urf-odatlarining barchasini to‘liq tahlil qilishga kirishmaymiz. Qadimiy e’tiqodga ko‘ra, yeyilgan narsa yeyuvchiga o‘z xossalarini o‘tkazadi, deb ishonilgan. Ammo bu holatda faqat dushmanlar o‘ldirilgan, yaqin qarindoshlar esa faqat tabiiy o‘limdan keyin iste’mol qilingan. Okeaniya va Afrikaning ayrim hududlarida o‘lik tananing irigan qoldiqlarini ichish odati bo‘lgan. Admiral orollarida esa jasadlar uydan tashqaridagi baland inshootlarga qo‘yilgan, ostiga esa turli idishlarda ovqat qo‘yilib, unga jasadidan qon to‘liq tomishi kutilgan, keyin esa aynan o‘sha ovqat iste’mol qilingan [13:37].

Bu kabi jirkanch odatlar madaniyatli xalqlarda asta-sekin yo‘qolib, avval yumshoqroq shakllarda saqlanib qolgan, oxir-oqibat esa faqat muqaddas rivoyatlar ko‘rinishida yashab qolgan. Masalan, Bakairi qabilasiga oid hindular rivoyatida ayol jaguar (uning eri) yashaydigan uyda uning ikki barmoq suyagini yutib yuboradi va natijada homilador bo‘ladi [14:370]. Ba’zida esa, o‘lik tanasi yeyilmasdan oldin ko‘pincha chiroyli yoki ba’zan jirkanch narsa, masalan, buyumga aylantiriladi. Tlingit qabilasiga oid bir rivoyatda er xotiniga bo‘lgan rashk tufayli farzandlarini o‘ldiradi va ularning jasadlarini shiftga osib qo‘yadi (yuqorida aytilganidek, bu holat faqat rivoyatda emas, real hayotda ham bo‘lgan). O‘ldirilgan o‘g‘illardan biri noma’lum bir buyumga aylanadi va onasi uni yutib yuboradi. Shundan so‘ng o‘g‘il qayta dunyoga keladi [16:28].

Bu ikki holat real hayotga juda yaqin bo‘lgan hikoyalar namunasi hisoblanadi. O‘liklarni shift ostida saqlab, ularning tanasidan ajralayotgan suyuqliklarning ovqatga tomdirilishi yoki to‘g‘ridan-to‘g‘ri iste’mol qilinishi haqida yuqorida aytib o‘tilgan edi. Bundan ham kengroq tarqalgan odat – bu o‘liklarning suyaklarini uyning ichida saqlash an’anasi.

Demak, bu motiv ham o‘z ildizlarini real hayotdan oladi. Ertaklarda ba’zan murdaning o‘rniga u aylangan buyum tilga olinadi. Aynan shu o‘rinda, odam kulining sandiqqa aylanishi sirining yechimi yotadi. Bu holatda, kul endi yutilmaydi, balki faqat til bilan yalab ko‘riladi [42:143].

Aynan shunday sujet turkiy xalqlar kitobi “To‘tinama”da ham uchraydi. Bu rivoyat odam kuni iste’mol qilish orqali tug‘ilish motivini aniq ko‘rsatib beradi hamda “quticha” obrazining asl ma’nosini ochadi. Rivoyatda bir kishiga u topgan kalla suyagi sababli 80 kishi halok bo‘lishi bashorat qilingan bo‘ladi. Shuning uchun u bu bosh suyagini ko‘mmasdan yoqib, kulga aylantiradi va kukun holiga keltiradi. So‘ng uni matoga o‘rab, qutichaga solib qo‘yadi. Bir kuni uyiga qaytib kelganda, qizi shu kukunni tili bilan yalaganini ko‘radi. Ko‘p o‘tmay qizning bo‘yida bo‘lib qoladi

[23:410]. Ushbu versiyani Afanasev ertagi bilan solishtirish shuni ko'rsatadiki, dastlab bevosita yutilgan o'lik qoldig'i keyinchalik qandaydir vositachiga, ya'ni o'lik va uni yutayotgan ayol o'rta-sidagi predmetga aylana boshlaydi. Bu yerda almashtirish jarayoni sodir bo'ladi, bu almashtirish orqali real voqelik ertak shaklida uzoq vaqt saqlanib qoladi. Misr xalqining ikki aka-uka haqidagi ertagida ham xuddi shunday motiv mavjud: Bata (qahramon) daraxtga aylanadi, undan bir bo'lak (qirindi) ayolning og'ziga tushadi (ya'ni yutiladi) va shundan so'ng Bata hayotga qaytadi. Xuddi shu kabi mif qadimgi Yunonlarga ham mavjud. Masalan, Dionis (Vakx) titanlar tomonidan parcha-lab tashlanadi. Biroq uning yuragi Zevs tomonidan saqlab qolinadi va Semelaga ichimlik tarkibida beriladi. Natijada Dionis qayta tug'iladi. Nihoyat, bu motiv nasroniylik afsonalariga ham o'ta-di. Masalan, nestorian an'analaridagi rivoyatda bir ayol avliyo maslahatiga ko'ra, shahidlarning kulidan tayyorlangan pechen'eni yeb, uchta farzand tug'adi. Breton afsonasida esa xizmatkor ayol avliyo Filippning yoqilgan jasadidan qolgan suyakni (u qoshiq shaklida bo'lgan) iste'mol qilib yuboradi, ya'ni avval shu qoshiq bilan ovqat yeydi va uni tasodifan yutib yuboradi. Natijada Filipp hayotga qaytadi [38:I,17]. Demak, bu motiv dastlab ovchilik davridagi urf-odat sifatida paydo bo'lgan. Hatto eng sodda dehqonchilik bosqichida ham u allaqachon mifga aylanib ulgur-gandi (masalan, hindular rivoyatida). Mif sifatida u juda uzoq vaqt yashab qolgan. Bunga, Dionis haqidagi yunon afsonasi dalil bo'la oladi. Vaqt o'tishi bilan esa bu motiv bir tomondan ertakning tarkibiy qismiga, ikkinchi tomondan esa xalq o'rta-sidagi turli irim-sirimlarga ketgan.

h) baliqdan tug'ilish

Yuqoridagi holatlar bizga ertaklarda eng ko'p uchraydigan mo'jizaviy tug'ilish turlaridan biri-ni – **baliqdan tug'ilish** motivini tushunishga yordam beradi. Yevropa adabiyotida baliqqa alohida ahamiyatga ega. Unga bag'ishlangan bir necha ilmiy tadqiqotlar mavjud. Bu holat, xususan, nas-roniylikning ilk davrlarida Iso Masihning baliq obrazida tasvirlanganligi bilan ham izohlanadi. Bu mavzuga oid juda katta hajmdagi material to'plangan. Garchi ular masalaga yakuniy yechim beramsa-da biz ham ushbu manbalardan foydalanishimiz mumkin.

Ertaklarda baliq juda muhim rol o'ynaydi, ammo bu bobda biz faqat **baliqdan tug'ilish** ho-latlarini ko'rib chiqamiz. Masalan, uzoq vaqt farzand ko'rmagan podshoning xotiniga biror hov-uzdan **oltin baliq** tutishini tavsiya etishadi. Malika va xizmatkor har biri baliqdan bir bo'lak-dan yeyishadi, qolgan baliq qoldiqlari esa sigir (yoki ot, it) tomonidan ichiladi. Ma'lum muddat o'tgach, bir kunda, bir soatda, bir daqiqada uchta aka-uka dunyoga keladi.

Mazkur voqeani oldingi misollar bilan taqqoslab, oldimizga quyidagicha savol qo'yishimiz mumkin: "Bu holat, aslida, **totem ajdodini yeb, uni hayotga qaytarish maqsadida bajarilgan marosimni** aks ettirmaydimi?" Bu savolga ijobiy javob berish mumkin, agar quyidagi ikki shart bajarilgan bo'lsa: birinchidan, baliq ilgari totem ajdod sifatida odamlar tasavvurida keng tarqalgan bo'lsa: ikkinchidan, baliqni iste'mol qilish orqali farzand ko'rish niyat qilingan bo'lsa.

Shubha yo'qki, baliq totem hayvon sifatida boshqa hayvonlarga qaraganda kengroq tarqalgan. Bunga juda ko'p dalillar mavjud. Garchi bu yerda biz baliq totemi tarqalishining xaritasi yoki tarixini taqdim eta olmasak-da, ba'zi misollarni ko'rsatish kifoya. **Moshkovskiyning** xabar beri-shicha, **Gollandiya Yangi Gvineyasining papuaslarida** baliq butun insoniyatning totem ajdodi sifatida qabul qilingan. Bundan tashqari, har bir urug' ham o'z ajdodiga ega bo'lgan. Bu ulkan baliq dengizda yashaydi, va ota-onalar bolalari 10 yoshga to'lganida shunday deyishgan: "Endi sen teringga bu baliqning rasmini chizdirishing kerak, chunki bu sening ajdoding, va u seni o'zini-ki deb tanishi kerak" [24:322]. **Boas** Kvakiutl qabilasi ijtimoiy tuzilmasiga bag'ishlangan asari-da baliqning totem hayvon sifatida qanchalik keng tarqalganligini ko'rsatadi. Ko'plab uylarning tashqarisi ulkan baliqlar tasviri bilan bezatilgan bo'lib, uyga kirganda odam o'zini xuddi baliq ichiga kirayotgandek his qilgan [25:311–337]. **Karsten** esa Janubiy Amerikadagi san'at bezak-larini tadqiq qilarkan, ularning ko'pida baliq tasvirlari mavjudligini va "bu holat marhumlarning

ruhi baliqqa aylanishiga oid e'tiqodlar bilan bog'liq ekanligini ta'kidlaydi". **Perudagi Kollas qabilasi** baliqlarni "o'z birodarlari" deb hisoblagan, chunki ularda ajdodlar bir zamonlar xuddi shu daryodan chiqqan degan, e'tiqod mavjud bo'lgan [26:189]. Peruda ayrim baliq turlari osmondagi o'z avlodlarini asrash qolishga qattiq harakat qiladigan muqaddas baliqdan kelib chiqqan, degan qarash mavjud bo'lgan. Shuning uchun ularni muqaddas deb hisoblashgan. Qadimgi Perudan topilgan sopol idishlarda baliqlar tasvirlangan, shuningdek, oltin, kumush, mis va bronzadan yasalgan baliq shaklidagi haykalchalar ham topilgan. Baliq ko'rinishidagi ma'budlarning haykalchalari Pachakamak ma'budining ibodatxonasida ham aniqlangan [45:331]. **Frezer** baliqdan kelib chiqqan urug'larning qanday tasvirlanganini, qanday qilib baliqlar suv ostidan chiqib, inson tilida gapira boshlaganini, oyoqda yurganini va hokazolar haqida o'z asarida hikoya qiladi [19:22]. **Choctav** qabilasi aynan shunday – o'zlarini baliqlardan kelib chiqqan, deb hisoblashgan. Frezerning asarida shu kabi misollar ko'plab keltirilgan. Biroq ular ko'proq keyingi davrga oid bo'lib, odamning hayvondan qanday qilib aqlli mavjudodga aylanganligi haqidagi qarashlar bilan bog'langan.

Keltirilgan barcha misollar **baliq totem hayvon sifatida juda keng tarqalganiniga shubha qoldirmaydi**.

Boshqa bir savol: Farzand ko'rish uchun baliq har **qachon va har yerda baliq** iste'mol qilingan? **Gartlyand** yozadi: "Kimdir vafot etganidan bir hafta o'tgach, **Konda** qabilasi o'likning ruhini qaytarish uchun marosim o'tkazadi. Ular daryo bo'yiga borib, marhumning ismini aytib chaqirishadi, baliq tutishadi va uyga olib kelishadi. Ba'zi hollarda bu baliqlar yeyiladi, chunki ular shunday yo'l bilan o'likni oilaga qaytarib, uni bola sifatida qaytadan dunyoga kelishiga sabab bo'lishlariga ishonishadi" [27:5].

Bu holat juda aniq: marhum **baliq qiyofasida** chaqiriladi, tutib olinadi, uyga olib kelinadi, **iste'mol qilinadi**. Keyin u **chaqaloq ko'rinishida qayta tug'iladi**. Bu misol shuni ko'rsatadiki, **baliq yeyishga marhumning qoldiqlarini yeyishning bir shakli sifatida qarashimiz mumkin**.

Shunga o'xshash boshqa bir holat Pishel keltirib o'tgan **Jatakalarda** uchraydi. "Qadim zamonlarda Banarosda insofli va adolatli podsho Padmaka hukmronlik qilgan paytda, uning fuqarolari sariq isitmaga duchor bo'lishdi. Tabiblar barcha dori-darmonlarning samarasiz ekanini ko'rishgach, ular kasallikni faqat Rohita balig'i yordamida davolay olishini e'lon qilishdi. Ammo hech qanday qidiruvlar natija bermadi – bunday baliq topilmadi. Shunda podshoh o'zini xalq uchun qurbon qilishga qaror qildi. U podshohlikni katta o'g'liga topshirib, saroy minorasiga chiqdi. Keyingi hayotida Rohita balig'i bo'lib qayta tug'ilishini tilab, o'zini pastga tashladi. Uning tilagi amalga oshdi. Oradan ko'p o'tmay, xalq podshoni daryoning qirg'og'idagi qum ustida **ulkan Rohita balig'i** qiyofasida topishdi. Odamlar to'planib, pichoq bilan uning go'shtini kesib olishdi. Baliq o'zining kim ekanini aytdi va odamlarni buddizmga da'vat qildi" [45:51].

Bu hodisa **qayta ishlangan diniy sujetdir**. U ruhoniylar tomonidan tahrirlangan, unga siyosiy va diniy mazmun yuklangan: **shifo topish uchun baliq iste'mol qilinadi**, bu esa odamlarni **yangi dinga o'tishga olib keladi**. Shunday bo'lsa-da, bu voqea biz uchun juda muhim: u **baliq yeyilishi, aslida, marhumni yeyish shakli** bo'lganini ochib beradi.

Aftidan, bu holat **Hindistonda, ayniqsa, keng tarqalgan** bo'lgan. "Hindistonning markaziy hududlaridagi yirik qoramollarni boqish bilan shug'ullanuvchi chorvadorlar kastasiga mansub **Agira** qabilasi vafot etgan yaqinlarining jasadlarini kuydirgach, yoki ko'mgach, uning ruhini uyga qaytarish maqsadida uyga **baliq olib kelishgan**" [19:22].

Bu havola va misollar yuqorida ta'kilaganimiz, marhumni qayta tug'ilishi uchun uni iste'mol qilish bilan chambarchas bog'liq. Ertakda xuddi shu kabi hodisa – marhumni chaqaloq sifatida qayta tug'ilishi uchun balik ko'rinishida yeyish motivi bo'lib keladi.

Ammo bu misollar bilan muammo to'liq hal bo'lmaydi. Endi savol tug'iladi: **Nima uchun aynan baliq, boshqa jonivorlar emas? Nega baliq bu rolni saqlab qoldi?** Bu yerda yana shuni

ta'kidlash mumkinki, bir tomondan, baliq ko'p hollarda mazkur e'tiqod mavjud xalqlarda o'liklar dunyosi bilan bog'liq bo'lgan. Boshqa tomondan esa, baliqqa o'zining tez va ko'p miqdorda ko'payishi bilan muhim bo'lgan.

Bir vaqtlar Buinda kuydirilgan jasadlarning suyaklarini baliqlarga tashlash odati mavjud bo'lgan [28:47]. Himolay tog'larida Sarayevata degan ko'l bor. Unda Mrikunda deb nomlanuvchi muqaddas baliqlar yashagan. "Odamlar ularni jasad qoldiqlari bilan boqib, so'ngra vafot etgan qarindoshlarning arvohlari uchun qurbon qilishgan [45:312].

Baliqlarga suyak tashlash odati biz uchun nihoyatda muhim. Bu bizni baliq yoki ilon yegan odam qayta tug'iladi, degan inonchlar doirasiga olib kiradi. Baliqning o'liklar dunyosi bilan aloqasi shu bilangina chegaralanib qolmaydi. Qadimgi Bobilda tabiblar bemorni ziyoratiga brogan vaqtda xuddi baliq kabi kiyinib olishgan. Agar o'layotgan odam uchun shifo ruhni qaytarish bilan amalga oshirilsa, buni bir muncha tushunish mumkin. Baliq ko'rinishidagi tabib o'liklar dunyosiga kirish huquqiga ega bo'lar edi va u yerdan ruhni ortiga qaytarishi mumkin edi. Bu – Ea yoki Oannes. Shuni ham qo'shinchilik qilish kerakki, antik davrga tegishli (mikenlar, yunonlar, rimliklar va katakombalarda) baliq tasviri bor qabrlar ko'p topilgan [45:367]. Ba'zan mayda oltin baliqchalar ham topilgan. Eslaydigan bo'lsak, ertaklarda ham qahramon ko'pincha oltin baliqdan tug'iladi. Ko'rinib turibdiki, odamlar bu bilan dunyodan o'tgan marhum shu baliq qiyofasida qayta tug'iladi, deb tasavvur qilishgan.

Yuqoridagi barcha materiallar quyidagicha xulosa chiqarishga imkon beradi: baliq bu vafot etgan marhum va bu qarash esa juda keng tarqalgan bo'lgan. Agar shu fikr to'g'ri bo'lsa, **"Nima uchun aynan baliq, boshqa jonivorlar emas? Nega baliq bu rolni saqlab qoldi?" degan savolga ham javob berishimiz mumkin.** Javob shuki: baliq marhumni yoki uning ruhini ifodalovchi hayvon (totem) sifatida saqlanib qolgan. Xuddi shu sababga ko'ra, qush ham bu rolni saqlab qolgan. Faqat, qush – osmon (havo) olamiga oid marhumlar vakili bo'lsa, baliq – suv osti, ya'ni yer osti olami vakili hisoblangan. Bu tassavurlar odam vafot etgach uchib ketadigan olis osmon podsholigi, yoki yer osti va suv ostidagi marhumlar saltanati haqidagi tasavvurlarni yuzaga keltirgan.

Shu yerda savol berilishi mumkin: "Xo'sh, shunday ekan nega farzand ko'rish uchun, o'zidan nasl qoldirish uchun qush emas, aynan baliq iste'mol qilingan?"

Bu, yuqorida aytib o'tganimiz kabi, baliqning juda ko'p va tez ko'payadigan jonivor bo'lib, u unumdorlik va ko'payish timsoli bo'lgani bilan bog'liq. Mazkur qarashlar baliq ovlash bilan kun kechirgan xalqlarning hayotiy kuzatuvlari asosida shakllangan. Sheftelovits shunday yozadi: "Baliqlar juda tez ko'paygani uchun, ko'plab xalqlarda ular serfarzandlik, mo'l-ko'llik va unumdorlik timsoli hisoblanadi" [45:376]. Pishel ham shunday deydi: "Baliq unumdorlik ramzi bo'lgan".

Yuqorida keltirilgan misollar bu tasavvurning ilk ko'rinishlari edi, keyingi holatlar esa bu g'oyalarni ancha aniq shaklda ko'rsatadi. Hindlarda muhabbat ma'budasining baliq shakilda ifodalanганиni ham endi aniqroq tushunish mumkin. Skandinav xalqlarida hosildorlik va serfarzandlik ma'budasi bo'lgan Freyaga har oltinchi kunda baliq qurbonlik sifatida keltirilgan [45:378]. Yana bu haqida yahudiylarning kitobi Talmudda shunday deyiladi: "Xotinni haftaning birinchi kunida olish kerak. Chunki bu kunda Xudo barcha narsalarni yaratib bo'lib, baliqlarga: "Ko'payinglar va barakali bo'linglar", deb duo qilgan edi" [45:376]. Yana bir misol: Konstantinopoldagi ispan yahudiylari orasida shunday odat bor edi: To'y marosimidan so'ng kelin va kuyov darhol uch marta ichiga yangi baliq solingan katta lagan ustidan sakrashadi [38:I,51]. Transilvaniyadagi saksonlar orasida esa, farzand ko'rmagan ayollar Rojdestvo bayramida baliq yeyishadi, suyaklarini esa oqayotgan daryoga tashlashadi. Bu orqali homilador bo'lishlariga umid qilishadi [38:I,50]. Shu kabi marosimlarga aloqador ko'plab ertaklar va afsonalar mavjud. Ular xuddi ertaklar kabi tuzilgan, ammo real voqea sifatida aytilgan hamda odatda mahalliy doirada juda mashhur bo'lgan. Aytilishi-

cha, XVIII asrning ikkinchi yarmida Islandiyada bir zodagon ayol farzand ko‘rishni xohlar edi. U tushida ko‘rgan uch ayolning maslahati bilan bir buloq bo‘yiga boradi va undan suv ichadi. Suv ichayotgan paytda og‘ziga farel baliq‘i kirib qoladi. U baliqni yutib yuboradi va orzu qilgan farzandi dunyoga keladi [38:I,7]. Bu holat ertaklardagi no‘xatni suv bilan yutib yuborishni eslatadi. Endi biz bu “no‘xat” aslida nima bo‘lganini ham bu yerda baliq qayerdan kelganini ham yaxshi tushunamiz. Biz yuqorida tilga olingan mualliflar keltirgan barcha holatlarni keltirmaymiz. Bizni ularning ishlab chiqarish va ijtimoiy asoslari qiziqtiradi. Ko‘rinib turibdiki, baliq an‘anaviy tasvir emas, balki tirik narsa sifatida dastlab faqat ibtidoiy baliq ovlash bilan yashaydigan xalqlar orasida mavjud edi. Ammo inson nafaqat ov qilishni, balki hayvonlarni xonakilashtirishni, chorvachilikni ham erta o‘zlashtirib oldi. Ertakda baliqni nafaqat qahramon, balki sigir, ot yoki it ham, ko‘pincha sigir ham yeyishini ko‘ramiz. Bu kabi yeb qo‘yishlar, albatta, tasodif emas. Ammo bu haqda to‘xtalishdan oldin, shuni ta‘kidlash kerakki, baliq barcha holatlarda onalik vazifasida emas, balki otalik rolida keladi. Boshqacha qilib aytganda, baliq erkaklik ramzidir. Ba‘zida bu tushuncha tom ma‘noda ifodalangani uchramiz. adi: erkak kishining o‘zi baliqqa aylanadi. Shimoliy Amerika folklorida biz bir ayolni tinmay ta‘qib qiladigan, ammo unga egalik qila olmaydigan erkak haqidagi sujetni ko‘rishingiz mumkin. Qachonki ayol cho‘milayotgan vaqtda erkak baliqqa aylanadi va ayol qulay holatda bo‘lganida uning tanasiga kirib, uni urug‘lantiradi (Boas 73). **Shunga o‘xshash holat Okeaniya xalqlarida ham uchraydi.** Bu yerda bir ayol og‘ir mehnatdan so‘ng har kuni dengizda cho‘miladi. Har safar u katta baliqni ko‘rganida **“baliq uning oyoqlariga ishqalanar, sonlarini hidlar edi”**. Shunda **uning soni shishib ketadi**, va shu shishgan joydan **bola dunyoga keladi [29:66]**. Mazkur afsonalar **ayrim arxeologik topilmalarni** tushuntirishga yordam beradi. Masalan, **Lorbe g‘orida** topilgan **bug‘u shoxi bo‘lagida** uchta bug‘u tasvirlangan, ularning har birining orqa oyog‘i orasida **ikki tadan baliq** o‘yilgan. Tasvirlar **yuqori darajadagi san‘at asari** darajasida ishlangan [45:381]. Antik davrga oid shunga o‘xshash tasvirlar ham mavjud. **Tirins shahrida** topilgan bir sopol parchasida **ot tasvirlangan**, uning oyoqlari orasida, jinsiy a‘zolariga qaragan holda **baliq chizilgan**. Sheftelovits bu tasvirni **miloddan avvalgi VII asrga** tegishli deb hisoblaydi va qo‘shimcha qiladi: “Bunday rasmlar, ehtimol, yilqilarni **tezroq ko‘paytirishning sehrli vositasi** sifatida qaralgan”.

Bunday tasvirlarning tabiiylikdan yiroq bo‘lishi ularning keng tarqalishiga to‘sqinlik qilgan. Aksincha, keng tarqalgan shakl – **baliqni iste‘mol qilish** bo‘lib, bu shakl nafaqat **ertaklarda**, balki **xalq orasidagi ayni vaqtda mavjud e‘tiqodlarda** ham saqlanib qolgan. **Bir qishloq ruhoniysi** Hartlandga quyidagicha hikoya qiladi: “Bir kuni u **temirchi xotini** bilan ko‘prikdan o‘tib borayotgandi. Shu payt bir bola baliq tutayotgan edi. Xotin shunday dedi: “Agar u menga **tirik farel** tutib bersa, men uni **sigirimizga buzoq tug‘ib berishi uchun berardim [38:I,52]**. Nihoyat, **odam va hayvon unumdorligining baliq orqali bog‘lanishi** qadimgi hind to‘y marosimlarida ham mavjudligini ko‘ramiz: “Yangi turmush qurgan er-xotin **tizzalarigacha suvga kirishadi**, kiyimlari-ning etagi sharqqa qaragan holda **baliq tutadi**. Keyin ular brahmanga savol beradi: “Sen nima ko‘ryapsan?” Brahman javob beradi: “O‘g‘illar va chorva mollarini” [45:377]. Sheftelovits bu yerda **baliq ko‘p farzand va chorva timsoli** ekanini ta‘kidlaydi.

Yuqoridagi ma‘lumotlar bizga quyidagicha xulosa chiqarishimizga imkon beradi: **yeyilgan baliqdan tug‘ilish motivi vafot qilgan ajdodning qayta tirilishini ta‘minlash maqsadida nimanidir iste‘mol qilish motivining bir turidir.** Agar boshqa hayvonlar tasavvurda bu ko‘rinishda saqlanmagan bo‘lsa, bu baliqning unumdorlik xususiyati bilan bog‘liq va u totemizmga aloqador emas. Baliqning **unumdorlik kuchi** nafaqat **inson nasli**, balki boshqa **hayvonlar (chorva)** uchun ham amal qiladi. Dastlab bu **to‘g‘ridan-to‘g‘ri erkaklik ramzi** sifatida talqin qilingan bo‘lsa, keyinroq esa shunchaki **iste‘mol qilish shaklida** saqlanib qolgan.

2. Yaratilgan odamlar

Yuqorida keltirilgan misollar **mo'jizaviy tug'ilish** motivining ertaklardagi barcha vaziyat shakllarini qamrab olmaydi. Chunki tug'ilishning hammasi totemistik qarashlarga, ya'ni odamning hayvondan kelib chiqishishi haqidagi inonchga bog'lanmaydi.

Ko'plab xalqlarning dinlarida **mo'jizaviy tarzda dunyoga kelish faqat birinchi odamlar – ya'ni tug'ilishi imkonsiz bo'lganlargagina xos**. Ular **xudo tomonidan yaratilib**, keyinchalik **ular orqali boshqa barcha odamlar dunyoga keladi**. Bunday sujetlar ertaklarda ham o'z aksini topgan. Bir ertakda farzandsiz chol va kampir **loy yoki yog'ochdan bola yasab oladi**: “Bor ekan, yo'q ekan, bir chol bilan kampir bo'lgan ekan. Ularning farzandi yo'q ekan. Shunda kampir aytibdi: “Ey chol, loydan bir bolakay yasang-chi!” [44:130]. “Bir chol bilan kampir bo'lgan ekan. Ularning bolalari yo'q ekan. Bir kuni ikkisi loydan bola yasashibdi. Bolakay garchi loydan yasalgan bo'lsa ham yura boshlabdi” [44:102]. Bu ertaklarga parallel ravishda **ibtidoiy xalqlarning miflarini** ham keltirish mumkin. Ularda **odamlarni ma'budlar yaratadi**, va ular **insoniyat naslining boshlanish nuqtasi** bo'ladi. Qadimgi amerika xalqlarining afsonasiga ko'ra, dastlab ma'budlar **hayvonlarni yaratadi**. Ammo ular **ma'budlarni ulug'lay olmaydi**, shunda ma'budlar ularni la'natlaydi va shunday deyishadi: “Yana bir bor urinib ko'raylik. **Ekin ekish vaqti** yaqinlashmoqda, **yorug' kunlar** kirib kelyapti. O'zimizga **boquvchi, ta'minlovchi odam** yaratamiz...” Shunda pishitilgan loydan **birinchi odam** yaratiladi. Ammo ma'budlar ko'rishdiki, bu odam unchalik o'xshamagan. Chunki u harakatsiz, beo'xshov va ichi suvga to'la edi. Shundan keyin odamni yog'ochdan yasashdi: uchinchisini makkajo'xori donidan qilishdi – shunisi muvaffaqiyatli chiqdi”.

Berilgan misolda ikki jihat e'tiborni tortadi. Bu rivoyatda mo'jizaviy tug'ilish motivining qishloq xo'jaligi, ya'ni dehqonchilik bilan aloqador ikki muhim jihati diqqatga sazovor: Birinchisi, ma'budlarning o'z boquvchilarini yaratayotgani. Bu yerda ular farzandsiz va bechora ota-ona pozitsiyasida. Ma'budlar odamni aynan ekin-tikin mavsumi kirishi yaqinlashganda yaratdilar. Ikkinchi jihat – ularning odam yaratishdagi dastlabki muvaffaqiyatsizliklari. Loydan yasalgan odam yaxshi emas. Rus xalq ertaklarida loydan yasalgan bola baxtsiz mavjudod kabi ko'rinadi. O'z ota-onasini yeb qo'yadi. Keyin esa bu loy parchasi qandaydir zarba ostida parchalanadi. Agar meksika ertaklaridagi pishitilgan loy juda suvli bo'lsa, rus ertaklarida juda quruq.

Albatta, bu **rus ertaklari bevosita Meksika mif va afsonalari orqali yaratilgan, degan tushunchani bermaydi**. Ammo **bunday omadsiz yaratiq (ijod) haqidagi ertak namunalari biz o'ylagandan ko'ra ko'proq tarqalgan hamda ertaklarda ba'zi xususiyatlari saqlangan bo'lishi mumkin**. Hatto **Bibliyada ham Xudoning yaratgan odamiga** nisbatan tanqidiy qarash bor. “Va Xudo ko'rdiki, bu yaxshi”. Balki Bibliyada Xudoning muvaffaqiyatsiz urinishlari saqlanib qolmagandir. Chunki bu narsa uning qudrati haqidagi tasavvurlarga putur yetkazgan bo'lardi. Xudo odamni duo qilib, unga barokat tiladi. Biroq u xuddi meksikalik ma'budlar kabi odamning ajdodlarini la'natlagan bo'lishi mumkin.

Bu xususiyatlar barchasi mo'jizaviy tug'ilish motivining bu turini nisbatan keyingi davrlarda paydo bo'lganini bildiradi. To'g'rirog'i, motivning bu turi kulolchilikning vujudga kelishi bilan bog'liq. Bu fikrlarni qadimgi Bobildagi holat ham isbotlaydi. Ieremiyas shunday deydi: “Mixxat yozuvlaridan bilamizki, kulolchilik ma'budi Ea o'z ijod namunalarni loydan yaratadi” [30:39]. Qadimgi bobilliklarning e'tiqodidagi ona ma'buda Aruru Eabanini tuproq yoki loydan yaratadi [31:4]. Bu shuningdek, Injildagi Odam Atoning yaratilishi haqidagi rivoyatni ham o'z ichiga oladi.

Loydan yaratilgan muvaffaqiyatsiz insonlar haqidagi taxmin vogul xalqining ertagida tasdiqlanadi. Meksika rivoyatiga to'liq mos ravishda, bu yerda yetti kishi loydan, yetti kishi esa yog'ochdan yaratiladi: “Loydan yaratilgan insonlar jonlandi, lekin ularning umrining uzoq bo'lmadi: loy qo'llar, loy oyoqlar – qayerga ham borardi? Suvga tushsa cho'kdi, issiq bo'lsa undan suv chiqdi. Yog'ochdan yaratilgan insonlar bardoshliroq bo'ldi va suvda cho'kmadi” [32:27–28].

Yuqoridagi misol bizni yog'ochdan yaratilgan insonlarga diqqat bilan qarashga undaydi. Ba'zida bola yog'och bo'lagi, daraxt novdasi yoki chippakdan yaratiladi: "Bir bor ekan, bir yo'q ekan, chol bilan kampir bor ekan. Ularning bolasi yo'q ekan. Bir kuni kampir cholga debdi: "Ey chol, o'rmonga boring, bitta go'lacha kesib olib keeling. Men uni beshikka solib tebrataman, nima bo'lar ekan?" Chol kampirining aytganini qilibdi. Kampir beshikni tebratib, qo'shiq aytibdi. Qarasa, g'o'lachaning oyoqlari bor emish. Kampir xursand bo'lib, toki g'o'la bolaga aylangunicha qo'shiq aytaveribdi" [42:109].

Bu yerda bola (va shunga o'xshash ertaklarda ham) shunchaki yog'ochdan qilingan emas, balki **yog'ochdan odamga aylanadi**. Ayniqsa, bolani alla aytib yog'ochdan odamga aylantirish – bu so'z sehrli bilan bog'liq hisoblanadi. Bola paydo bo'layotganini ko'rib, kampir ham allasini davom ettiraveradi.

Odamning yog'ochdan (tug'ilish) yaralish motivi dastlabki odamlar haqidagi mif va afsonalar bilan aloqadorligi, shubhasiz. Bu motiv ancha qadimiyroq. Loydan yaralish motivi esa faqat kulochlilik san'ati rivojlangan xalqlarda paydo bo'lishi mumkin edi. Yog'ochdan yaralish motivi esa eng quyi bosqichda yashagan xalqlarga xosdir.

Bu yerda savol tug'ilishi mumkin: avstraliyaliklar inonchiga ko'ra, insonning egizagiga o'xshab yasalgan va unda inson ruhi mujassam deb qaralgan tayoq yoki tosh ko'rinishidagi buyumlar – chunringalar biz nazarda tutgan mifologik siklda qanday rol o'ynagan? "Ular shu yerda churingani qoldirishgan, undan to'satdan Ugir karpiniya ismli odam tug'ilgan. Hozirda uning avlodi hayot kechirmoqda"[3:434]. Bu masalani sunchaki sodda tarzda hal etilishi mumkin emas, shuning uchun biz keyinroq paydo bo'lgan va ancha aniqroq materiallarga murojaat qilamiz. Birinchi galda, belgilab qo'yishimiz kerakki, qachon gap ilk yaralgan odam haqida ketganda u ko'pincha o'zini o'zi yaratgan bo'lib chiqadi. Bunday vaziyatda "Yaratuvchi odamning o'zi qayerdan paydo bo'lgan?" degan savol umuman ko'tarilmaydi. Asosiy e'tibor yaratilgan birinchi insonga qaratiladi, yaratuvchi esa ikkinchi darajali figuraga aylanadi. Xuddi shu kabi Afrika afsonalaridan birida insoniyatning hayoti butadan chiqqan, hech qachon cho'milmaydigan, juda kam ovqat yeydigan va suv ichadigan odam bilan boshlanadi. "U chiqib kelgach, yog'ochdan inson shaklini yasaydi, uni o'zi bilan butazorga olib boradi. Vaqt o'tib yog'och haykalga jon kiradi va barcha insoniyatning ajdodi bo'ladi" [17:48]. Ushbu holat, birinchidan, ko'plab ibtidoiy xalqlarda mavjud bo'lgan ajdodlarning o'yib ishlangan tasvirlari bilan bunday mif va afsonalar o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatadi. Ikkinchidan, butazordan chiqqan inson obrazi "Neumoyka" (cho'milmas bola) arxetipi bilan bevosita aloqador. "Neumoyka" odatda tashqi ko'rinishi va holati bilan voyaga yetish marosimi – **initsiatsiya** bilan bog'lanadi. Ko'rinib turibdiki, mo'jizaviy tug'ilish motivi jinsiy balog'atga yetish jarayonida amalga oshiriladigan ramziy tug'ilish shakllari bilan aloqador ekan. Bunday hollarda tug'ilish insonlarga xos juftlashish orqali emas, balki boshqa mifologik shakllarda yuz beradi (ba'zan yaratuvchi ma'budlar yaratuvchilarning turmush o'rtog'i bilan almashtiriladi). Arapaho qabilasi afsonasida o'rmonda yashaydigan yetti opa-singil haqida gap ketadi. Ular o'zlari uchun tayoqdan o'g'il yaratib, uni yotoqlariga qo'yishadi. Opa-singillarning har biri nimadir deyishadi. Biri "tur" deydi, boshqasi "o'zingni yuv" va hokazo. Tayoqlar bolalarga aylanadi [34:95]. Afsonadagi qizlar turmushga chiqishni istashmagani uchun o'rmonda yashaydilar. Biz unda erkaksiz tug'ilish – materiallar davri qoldiqlarini ko'ramiz. Unda bola yaratish jarayoni so'z magiyasi orqali yuz beradi. U esa biroz avval misol keltirgan ertagimizdagi kampirning qo'shiq aytib, g'o'lani bolaga aylantirganiga o'xshaydi.

Ba'zida bunday mo'jizaviy yaralish ilk erkakka emas, balki ilk ayolga nisbatan qo'llaniladi. Masalan, Okeaniya mifologiyasida birinchi inson yog'ochdan o'ziga ayol o'yib yasaydi va: "Ey yog'och, odam bo'l" [35:652], deya buyruq beradi.

Meksika mifologiyasida, ya'ni dehqonchilik davriga oid bosqichda, insonning yog'ochdan yaratilishi haqidagi motiv insoning tuproq yoki makkajo'xori donlaridan yaratilish motivi bilan tutashadi. Dastlabki odamlar tuproq yoki pishitilgan loydan yaratilgan. Biroq bu yaratish muvaffaqiyatsiz bo'lgan. Shundan so'ng, ikkinchi odam yog'ochdan yaratilgan. Shunda ma'budlar aytishgan: "Agar yog'ochdan o'yib yasalgan qo'g'irchoqlar yer yuzida istagancha gapira oladigan bo'lsa – bu yaxshi, shunday bo'lsin!" Shu zahoti yog'ochdan qo'g'irchoqlar yaratildi. Ular inson sifatida hayotga kirdi va inson kabi gapira boshladi. Bu yerda yaratuvchilar, jamiyat taraqqiyotining nisbatan kech bosqichiga mos ravishda, ma'budlar bilan almashtirilgan. Shu tarzda yaratuvchi va birinchi yaratilgan odam o'rtasidagi ziddiyat qisman yo'q qilingan. Bu shakldagi tasavvurlar uzoq vaqt davomida yashab qoldi.

Bu materiallar bilan xalq ertaklar sujeti o'rtasidagi o'xshashlik juda kuchli. Shundan xulosa qilish mumkinki, bolani yog'ochdan yoki loydan yasash motivi aslida birinchi odamlarning yaratilishi haqidagi miflarga borib taqaladi. Bu yerda yog'och pishitilgan loy yoki tuproqqa qaraganda qadimiyroq ekani ko'zga tashlanadi. Loydan bola yaratish motivi esa, insonni loydan yaratishning muvaffaqiyatsiz qadimgi shaklini eslatadi: shu sababli ko'pincha qandaydir maxluqqa aylanadi. oxir-oqibat tuproq bo'lib sochilib ketadi.

Biz rus ertaklarida mavjud bo'lgan mo'jizaviy tug'ilishning asosiy shakllarini ko'rib chiqdik. Albatta, rus ertaklarida mo'jizaviy tug'ilishning barcha shakllari aks etmagan. Biz mazkur tahlil doirasida quyidagi variantlarni chetlab o'tdik: oddiy teginish orqali tug'ilish, zarbadan, qon yoki ivigan qondan tug'ilish, yutilgan dur yoki toshlardan tug'ilish, quyosh yoki yomg'irdan, hayvoniy oziq-ovqat orqali, tuxumdan, son, bosh, yara va boshqa tana qismlaridan dunyoga kelish va hokazo. Bizning maqsadimiz ancha kamtarona: ertakdagi hodisalarni bog'liq bo'lgan tarixiy kategoriyalarini aniqlash. Ushbu kategoriyalar aniqlandi. Ertakda mo'jizaviy tug'ilish motivini o'rganish natijalariga ko'ra, bu motiv bir xil shaklga ega emas va uning kelib chiqishi ham bir xil emas. Bunda, asosan, uchta asosiy guruh ajralib turadi: **totemistik tasavvurlar bilan bog'liq** shakllar: **o'simliklar olamining hayotbaxsh kuchi** bilan bog'liq shakllar (bu yerda ham ba'zida totemizm elementlari mavjud); **ilk odamlarning yaratilishi haqidagi miflarga** asoslangan shakllar.

Shuningdek, ba'zi mo'jizaviy tug'ilish shakllarining asosida **marhumning qayta hayotga kelishi** g'oyasi yotganini ham ko'rdik. Ya'ni, mo'jizaviy tug'ilish ayrim hollarda **reinkarnatsiya** (qayta tug'ilish) g'oyasi bilan bog'liq. Albatta, bu motiv ertakning umumiy tuzilmasiga qanday singganini faqat bitta motivni tahlil qilish orqali to'liq ko'rsatib bo'lmaydi. Biroq hozirdanoq aytish mumkinki, ertak insonning tug'ilish sababi hali noma'lum bo'lgan ibtidoiy bosqichni emas, balki **qahramonlar, najotkorlar yoki yarim ma'budlar bilan bog'langan** va undan keying bosqichni aks ettirgan. To'g'ri, ko'plab holatlarda mo'jizaviy tarzda tug'ilgan qahramon har doim ham najotkor bo'lavermaydi (Telpushok, Snegurochka va boshqalar). Ammo, umuman olganda, ertak tizimida qahramon aynan qutqaruvchi, najotkor obraz sifatida mo'jizaviy tarzda dunyoga keladi. Masalan, baliqdan tug'ilgan qahramon ko'pincha ajdaho bilan kurashuvchi yoki malikani qutqaruvchi obraz bo'lib chiqadi. Shu o'rinda "Qahramon hali hech qanday xavf mavjud bo'lmagan, hech qanday dushmanlar yo'q sharoitda tug'iladi-ku!" degan e'tiroz bildirilishi mumkin. Biroq bunday holatni **san'atkorlik usuli** deb tushunish mumkin, bu esa bunday motivning asosini tashkil etgan diniy tasavvurlar asta-sekin yo'qolib borayotganidan dalolat beradi. Biroq bu yo'qotish ham to'liq emas. "Pokatigoroshek" halokatdan so'ng mo'jizaviy tarzda dunyoga keladi. Shahzoda Larokopiy esa opa-singillari g'oyib bo'lgach tug'iladi. Bu holatlar qadimgi mantiq va hodisalarning ketma-ketligini saqlab qolgan. **Demak, "mo'jizaviy tug'ilish" – bu qahramonning belgisi.** U dunyoga qutqaruvchi, najotkor sifatida keladi.

3. Qahramonning favqulotda tez o'sishi

Agar bizning avvalgi kuzatuvimiz, ya'ni mo'jizaviy tug'ilish motivi **reinkarnatsiya (qayta tug'ilish)** g'oyasiga borib taqalishi to'g'ri bo'lsa, u holda mo'jizavoy tug'ilish motivi o'zi bilan chambarchas bog'liq bo'lgan yana bir motiv – **qahramonning favqulodda tez o'sishiga** ham izoh berishga yo'l ochadi. Ertaklarda bu qahramonning o'sishi quyidagicha: "Yiliga emas, kuniga emas, balki soat sayin, daqiqa sayin, xuddi xamirturush qo'shilgan xamir kabi o'sibdi" [42:185]: "Boshqalar yilda bir o'sadi, u esa har soatda" [42:143]: "Uni ertalab olib kelishgandi, kechga borib o'z oyog'i bilan yurib ketdi" [44: 177]. Agar mo'jizaviy tarzda tug'ilgan bola – bu **qaytib kelgan marhum** bo'lsa, demak, biz **qahramon avvalgi hayotida voyaga yetgan holda vafot etgandi va yana shunday holatda dunyoga qaytadi, deb xulosa qilishimiz mumkin**. To'g'ri, dastlab u kichik bola ko'rinishida dunyoga keladi, chunki ayol birdan katta odamni tug'a olmaydi. Biroq u tug'ilgan zahoti juda tez voyaga yetadi. Ertak bu jarayonni bir necha daqiqalik yoki soatlik vaqtga cho'zadi, shu bilan birga ertaklarda mavjud bo'lgan **"uch martalik takrorlash"** usuli bu muddatni uch kun, olti kun, to'qqiz kun va hokazolarga aylantiradi.

Biz haqiqatda ham biror qahramonning voyaga yetgan holatda tug'ilganini aniq dalil bilan ko'rsata olamizmi? "Ayol ikki o'g'il tug'adi. Ularni ko'rib hayron bo'ldi – ular darhol gapira boshlashdi: 'Ona, daryodan kechib o'ting', deyishdi". Bu misoldan ko'rish mumkinki, bolalar voyaga yetgan holda tug'ilgan.

Afrikaning Basuto qabilasiga tegishli bir mifda aytilishicha, ulkan bir hayvon barcha odamlarni yutib yuboradi. Faqat bitta ayol tirik qoladi. U homilador bo'ladi va o'g'il tug'adi. Bola bo'ynida **ilohiy belgi** bilan tug'iladi. Ona bolasini yotqizish uchun somon to'shaydi, so'ng unga qarab qo'rqib ketadi. Chunki bola allaqachon basavlat yigitga aylangandi [16:242].

Bu kabi misollar bizga masalaning bir tomoninigina ko'rsatadi: ushbu motivning **dastlabki shaklida** qahramon darhol voyaga yetgan holatda paydo bo'ladi. Ammo bu ishning bor-yo'g'i bir tomoni. Boshqa manbalar esa aslida qahramon shunchaki tez ulg'aygani uchun emas, balki **ikkinchi marotaba dunyoga kelgani uchun** shunday bo'ladi, ya'ni u narigi dunyodan qaytib kelgan odam. Quyoshning o'g'irlanishi haqidagi miflarning birda voqea quyidagicha kechadi: Butun mamlakat zulmatda, quyosh yo'q. Qahramon quyoshni o'g'irlashni niyat qiladi. Quyosh qutida bir ayolning qo'lida saqlanadi. Qahramon o'rmonda yashovchi olmaxondan **bola bo'lishni** o'rgana-di va o'sha ayolning qorniga kirib, **to'rt kundan so'ng** qayta tug'iladi. "Tug'ilganining birinchi kunidayoq u yura boshlaydi, ikkinchi kuni gapira oladi. To'rtinchi kuni esa quyosh saqlanayotgan qutini talab qiladi" [25:411]. Shu o'rinda shuni ta'kidlash kerakki, **Amerika mifologiyasida to'rt soni** bizning madaniyatimizdagi **uch soni kabi muqaddas va ramziy** hisoblanadi. Tez ulg'ayishdan tez homiladorlik sodir – bu holat ertaklardan ham ma'lum. Biroq eng muhim jihat, ushbu mif favqulotda tez o'sish motivining sababini aniq ochib beradi.

Qahramon, bir tomondan, qiyin vaziyatda, najotkor sifatida voyaga yetgan holda dunyoga keadi. Boshqa tomondan, aslida u o'liklar dunyosidan qaytgan odamdur. Ayol bachadoni uning uchun **"hayot darvozasi"** bo'lib xizmat qiladi, bu darcha orqali qahramon yorug' dunyoga qaytadi. Meksika miflaridan birida ayol 400 ta o'g'il tug'adi. Ular onasiga qarshi isyon ko'taradilar va unga qarshi yurish boshlaydilar. Shu vaqtda osmondan bir patli shar ayolning ustiga tushadi. Buning sababidan ayol homilador bo'ladi va darhol bir o'g'il tug'adi. Bola onaning qornidan chiqishi bilanoq o'z akalariga qarshi kurashga o'tlanadi va ularni mag'lub etadi. Shunga o'xshash mudhish voqea Afrika ertaklaridan birida ham uchraydi: "Bir ayol homilador bo'lib qolibdi. Bir kuni qornidagi bola gapira boshlabdi: "Meni tezroq tug', otamning chorvasini odamlar yo'q qilm-oqda..." Bola tug'ilibdi. U tashqariga chiqib, darhol oyoqqa turibdi. Onasi debdi: "To'xta, kindikni kesay". Bola javob beribdi: "Yo'q, kerak emas. Men allaqachon katta bo'lganman va maslahat kengashining erkak a'zosiman". Bu yerda **tug'ilgan bolaning o'sha vaqtning o'zidayoq kattalar o'rtasidagi ziddiyatdan xabardorligi haqidagi ishonchsiz o'rinni ertakchi dastlab sezmagan**.

Holat biroz keyinroq, sujet zanjiriga favqulotda **tez o'sish motivi** kiritilishi orqali "yumshatilgan". Ya'ni, bola ko'z o'ngimizda asta voyaga yetadi, lekin aslida u **oldindan kattadir**. Mazkur o'rinda Alkmey ismli eri xoinlik sabab o'ldirilgan Kalliroya haqidagi hikoyani ham ko'rsatish mumkin. Erining xoinlar tomonidan o'ldirilganidan xabar topgan Kalliroya Zevsga murojaat qilib, undan ikki yosh o'g'lini mo'jiza orqali voyaga yetkazishni so'raydi. Zevs bu iltimosni bajo keltiradi. Bolalar kechqurun uxlashga yotarkan bola holatida uxlaydi, ertasiga esa soch-soqolli, kuchli, jang-jadalga tashna erkaklar sifatida uyg'onishadi.

Narigi dunyodan qaytgan va ikkinchi bor tug'ilganlarning favqulotda tez o'sishiga yetarlicha misollar topish mumkin. Amerika xalqlarining ba'zi mif va afsonalarida biz odatiy o'lim holati yuz bermaydi. Ularda qahramon birdan kichkina chaqaloqqa aylanadi va qayta tug'ilish uchun ikkinchi onasining bachadoniga kiradi. Biroq u yerda ham, aynan **qabrdan qaytgan bolalarning** favqulodda tez ulg'ayishini kuzatishimiz mumkin. Shimoliy Amerika miflaridan birida ayolning eridan boshqa oshig'i bo'ladi. Er bu xiyonatni bilib qoladi. Ayol homilador bo'lganini sezadi va **o'zini xuddi o'lib qolgandek tutadi**. Biroq er bu makrni anglaydi va ayolni haqiqatan o'ldiradi va homilador jasadni go'rga qo'yadi. Lekin bola o'lmaydi. U qabr ichida **g'ayritabiiy tezlikda ulg'ayadi**. Bir kuni bolalar uning **qabrdan chiqayotganini** ko'radi. Bu bola bir qancha **g'ayrioddiy fazilatlar sohibi bo'ladi**. [25:41]. Shunga o'xshash holatni Yoqutlar mifida ham uchratamiz. Bu yerda ota o'layotgan vaqtda xotinga u ko'milgach, qabridan o'ib chiqqan ikki o'simlikni yeyishni buyuradi. Ayol shunday qiladi va egizak tug'adi. "Bir kechada ular bir yoshga to'ladi, ikki kechada ikki yoshga..." bu ketma-ketlik o'n yoshgacha davom etadi. Bunday holatda o'liklar dunyosidan qaytib kelgan, qabrdan tug'ilgan bola shunchaki hammaga o'xshab katta bo'lmaydi. Chunki mifda tasvirlangan ikki bola o'simlik orqali qayta tug'ilgan otadir. Xuddi nenets ertagidagi kabi: "O'lim bir chodirga kirdi. Birinchi qiz – Seruleevning singlisi o'limning xotini bo'ldi. Bu qizdan bir o'g'il tug'ildi. Boshqa bolalar bir yilda o'sishsa, bu bola bir kunda ulg'aydi".

Yuqoridagi misollarning barchasi bizga qahramoning favqulotda tez o'sishi motivi o'z genezisida mo'jizaviy tug'ilish motividan o'sib chiqqan degan xulosaga kelish huquqini beradi. U og'ir va sinovli davrida dunyoga keladi va tug'ilgan zahoti o'z missiyasini bajarishga kirishadi. Bunday qahramon aslida voyaga yetgan, ya'ni olamdan o'tib, so'ngra qaytib kelgan shaxsdir. Biroq ayol tanasi biologik jihatdan voyaga yetgan odamni tug'a olmagan sababli qahramoning favqulotda tez ulg'ayishi motivi paydo bo'lgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. К.Маркс и Ф.Энгельс, *Сочинения*, изд. 2, т. 21.
2. Д.К.Зеленин, *Кульм онгонов в Сибири. Пережитки тотемизма R идеологии сибирских народов*, М. – Л., 1936.
3. B.Spencer and F.Gillen, *The Native Tribes of Central Australia*, London, 1899.
4. Б.А.Тураев, *Египетская литература*, т. I, М., 1920.
5. Л.Я. Штернберг, *Первобытная религия в свете этнографии*, Л., 1936.
6. H.Oldenbergh, *Die Religion des Veda*, Berlin, 1894.
7. В.Г.Богораз-Тан, *Христианство в свете этнографии*.
8. Sibree, *Malagassy Folk-Tales*, – "Folk-Lore Journal", 1883.
9. L.Lévy-Bruhl, *Les fonctions mentales dans les sociétés inférieures*, Paris, 1910, ch. VIII.
10. Н.Харузин, *Этнография*, т. IV. Верования, СПб., 1905.
11. C.Nimuenda ju Unkel, *Die Sagen von der Erschaffung und Vernichtung der Welt als Grundlagen der Religion der Apapociiva-Guarani*, – "Zeitschrift für Ethnologie", Bd 46, Berlin, 1914.
12. A.Dieterich, *Mutter Erde*, – ARw, Bd VIII, 1904.

13. H.Vogel, *Eine Forschungsreise im Bismarck-Archipel*, Hamburg, 1911.
14. K. von den Steinen, *Unter den Naturvölkern Zentralbrasiliens*, Berlin, 1894.
15. E.Doerr, *Bestattungsformen in Ozeanien*, – “Anthropos”, Bd 30, 1935, H. 3–4, 5–6.
16. L.Frobenius, *Die Weltanschauung der Naturvölker*, – “Beiträge zur Volks und Völkerkunde”, Bd 6, Weimar, 1898.
17. F.Fülleborn, *Das deutschen Naussa und Ruvanagebiet*, – “Deutsch-Ost-Afrika”, Bd 9, Berlin, 1906.
18. J.Raum, *Die Religion der Landschaft Moschi*, – ARw, Bd XIV, 1911.
19. J.G.Frazer, *The Fear of the Dead in Primitive Religion*, vol. I, London, 1933.
20. J.G.Frazer, *The Golden Bough*, pt IV. “Adonis, Atis, Osiris”, 2 ed., London, 1907.
21. E.Rohde, *Psyche, Seelenkult und Unsterblichkeitsglaube der Griechen*, 4.Aufl., Tübingen, 1907.
22. Фюстель де Куланж, *Гражданская община древнего мира*, СПб., 1906.
23. А.Н.Веселовский, *Славянские сказания о Соломоне и Китоврасе и западные легенды о Морольфе и Мерлине*, – *Собрание сочинений*, т. VIII, вып. 1, Пг., 1921.
24. M.Moszkowskt, *Die Volkerstamme am Mamberamo in Hoiiian- disch-Neuguinea und auf den Vorgelagerten Inseln*, – “Zeitschrift für Ethnologie”, Bd 43, 1911.
25. F.Boas, *The Social Organization and the Secret Societies of the Kwakiutl Indians*, Washington, 1897.
26. R.Karsten, *Der Ursprung der indianischen Verzierung in Süd-amerika*, – “Zeitschrift für Ethnologie”, Bd 48, 1916.
27. J.G.Frazer, *Totemism and Exogamy: a Treatise on Certain Barly Forms of Superstition and Society*, vol. I, London, 1935.
28. G.S.Wheeler, *Totemismus in Buin (Süd-Bogainville)*, – “Zeitschrift für Ethnologie”, Bd 46, 1914.
29. P.Hambruch, *Südseemarchen*, Jena, 1912.
30. A.Jeremias, *Hölle und Paradies bei den Babyloniern*, Leipzig, 1900.
31. P.Jensen, *Das Gilgamesch-Epos in der Weltliteratur*, I. Strassburg, 1906.
32. В.Чернецов, *Вогульские сказки. Сборник фольклора народа манси (вогулов)*, Л., 1935.
33. F.Fülleborn, *Das deutschen Naussa und Ruvanagebiet*.
34. G.A.Dorsey and A.L.Kroeber, *Traditions of the Arapaho*, Chicago, 1903.
35. J.Meier, *Mythen und Sagen der Admiralitätsinsulaner*, – “Anthropos”, Bd II, 1907.
36. R.Schubert, *Herodots Darstellung der Kyrussage*, Breslau, 1890.
37. A.Moret, *Du caractere religieux de la royaume pharaonique*, Paris, 1902.
38. E.S.Hartland, *The Legend of Perseus*, vol. I, London, 1894.
39. E.Petersen, *Die wunderbare Geburt*, Tübingen, 1909.
40. F.Reitzenstein, *Der Kausalzusammenhang zwischen Geschlechtsverkehr und Empfangnis in Glaube und Brauch der Natur und Kulturvölker*, – “Zeitschrift für Ethnologie”, Bd 41, 1909.
41. П.Лафарг, *Миф о непорочном зачатии*, – Г.П. Лафарг, *Очерки по истории культуры*, М. – Л., 1926.
42. *Народные Русские сказки. Сборник Афанасьева*. Москва, 1873.
43. Публий Овидий Назон. *Метаморфозы*. Москва, 1938.
44. *Северные сказки. Сборник Н.Е.Ончукова*. Санкт-Петербург, “Тропа Троянова”, 1909.
45. Scheftelowitz J. *Das Fishsymbol im Judentum und Christentum*, – ARw, Bd XIV, 1911.

Tarjimon: Abdukamol Abdujalilov